

Veres János

Fábry Zoltán ígésében

Idén augusztusban volt *Fábry Zoltán* születésének 100. évfordulója. Ez alkalomból sok emlékezés, cikk jelent meg róla, s az idei Fábry Napok is a jubileum jegyében zajlottak le Kassán. Hajtsunk fejet mi is emléke előtt a Tompa-napok keretében.

A halála óta eltelt időben sok tanulmány, vitacikk látott napvilágot életművéről, szerepéről az irodalomban és közéletben, mind Magyarországon, mind nálunk. Sőt, könyvek is jelentek meg Fábryról. Nem állok most a méltatók, illetve kritizálók sorába, egyrészt, mert nem vagyok irodalomtörténész, sem kritikus, másrészt, mert valaha két verset is írtam Fábryról, ezek ma itt elhangzanak, s kifejezik a róla való véleményemet, hozzá fűződő érzelmeimet, minden magyarázkodás, elemeztetés nélkül is. Szerencsém volt őt személyesen ismerni, barátinak mondható kapcsolat kötött hozzá, s ennek meghatározó funkciója volt költővé válásomban is. Ahelyett tehát, hogy az értekezéseket szaporítanám, inkább néhány vele kapcsolatos személyes élményemet osztom meg Önökkel.

1951-ben ismerkedtünk össze az új-tátrafüredi tüdőszanatóriumban; én 20-21 éves voltam akkor. A liftre vártunk az egyik étkezés után csoportba verődve, s mellettem véletlenül egy madárcsontú ember állt, jó ötvenes, kopott zöld házikabátban, s még kopottabb svájci-sapkában. Hallván, hogy szanatóriumbeli cimboráimmal magyarul beszélck, ő is bekapcsolódott a társalgásba, fakó, fátyolos hangján. Nem tudtuk, kicsoda ő, honnan jött, közömbös témákról folyt a szó. Csak később tudtuk meg a szobatársától, hogy ő Fábry Zoltán, a stószí író-remete. Aki a második világháború után az itteni magyarüldözés, hontalanság idején „A vádlott megszólal” című röpiratot írta, s küldte szét olyan szlovák értelmiségieknek, akiktől esetleg közbenjárást, segítséget remélhettünk.

Ettől kezdve, ha összejöttünk a folyosón – egyazon folyosón laktunk –, vagy egybeült, elbeszélgettünk mindenféléről, főleg szanatóriumi témákról, mint általában a betegek. Kereste a magyarul beszélők társaságát, mivel szlovákuul csak igen gyengén beszélt (németül viszont anyanyelvi szinten, de ennek ott nem sok hasznát vette). Az ottani magyarok közt nem tett különbséget

sem egyszerűbb emberek és értelmiségiek között, sem életkor relációjában. Jó volt hallgatni halk, nyugodt beszédét, jó volt élvezni természetes, szerény modorát.

Később úgy alakult a sorsom, hogy állapotom romlása miatt hónapokig ágyhoz voltam kötve, nem járhattam le az ebédlőbe sem. Ekkor kezdődtek rendszeres látogatásai a szobámban. Naponta többször is bejött hozzám, én az ágyban feküdtem, ő pedig leült vagy fel-alá sétált a szobában a kopott házikabátjába. Jó ideig nem árultam el neki, hogy verseket írok, csak annyit tudott, hogy diákként betegedtem meg. Lassanként úgy megkedveltük egymást, hogy el sem tudtuk képzelni egy-egy napunkat hosszabb-rövidebb látogatásai nélkül. Lassan megérlelődött benne az, ami régóta „szent embereim” közé sorolja őt a tudatomban, meghozza egészen előre a sorban. Nem vallási értelemben „szent emberem”; énbennem ez a minősítés azokat illeti, akik szellememberek és erkölcsi fenomének együtt és egyben. Más-ként: az ész és a becsület, emberség kristálytisza óriásai.

Abban az időben még nem kezdődött el „hivatalos” elismerése, könyveinek egymásutáni kiadása Pozsonyban. Ellenkezőleg, az *Új Szóban* is csak ritkán közölték írásait, s csaknem mindig megnyírbálva jelentek meg tanulmányai, egész bekezdéseket is kihúztak belőlük. Emiatt mindig kesergett, haraggal mondvá, hogy megint ezt tették vele, megkérdése nélkül, önkényesen.

Érdekes módon irodalomról nem sokat beszéltünk. Kevés szóból, tömören fogalmazva is kölcsönösen könnyen megértettük a lényegét, nem volt szokásunk a hosszas, tudalékos bibelődés egy-egy irodalmi témáról.

Egy napon azután összeszedtem a bátorságomat, s átadtam neki véleményezésre egy csomó azelőtt írt versemet. Egy hét múlva tért a tárgyra, a szokásos, lényegre tapintó rövideggyel „felfedezett” költőnek, és segítsége első jeléül hóna alá csapta *Ady* mindig ágyam mellett levő könyvét, s átvitte a saját szobájába, ahol eldugta előlem. Adyt, aki a Bibliám volt, szabályosan elkobozta tőlem, ezzel tudatva, hogy meg kell szabadulnom Ady erős hatásától. S még aznap elhozta szobájából *József Attila* és *Aragon* kötetét, hogy mostantól azokat olvassam, de nagyon figyelmesen.

Fokozatosan mindkettőnk állapota megjavult, más sétálni is kimehettem vele, s a társalgóban is találkozhattunk, nemcsak fent a szobában.

Sokat mesélt ifjúkoráról, nőkről is érdekes történeteket, amikből kiderült, hogy ebben a tekintetben nem volt olyan „szent” és olyan „remete”, amilyennek sokan gondolták.

Megkérdéztam tőle, miért nem nősült meg. Azt felelte, tudatosan maradt agglégény, mert nem akarta, hogy felesége, családja vele együtt szenvedjen, ha lecsukják, vagy a család vele együtt nélkülözzön, ha ő olyan helyzetbe kerül. Ezt még fiatal korában elhatározta, amikor úgy döntött, hogy tollával küldetést vállal, s ha kell, a mindenkori hatalommal is szembeszállva elve-
iért. S a negyvenes években bizony bekerült az illavai börtönbe, és életének voltak olyan szakaszai is, amikor a barátai küldöztek neki Stószra szalonnát, nadrágot, ruhaneműt, hogy étkezni és ruházkodni tudjon. Küldetéséért minden megpróbáltatást vállalt, minden nehézséggel dacolt.

Küldetésének alapja a háború és minden embertelenség elleni szellemi küzdelem, a béke és a humánus ügyének elsőrendűsége volt. Az írásműveket is főként aszerint ítélte meg, hogy mennyi a közösségi hasznuk. Jellemvonásai közé tartozott az igazsághoz való megszállott ragaszkodás, hazudni még apró dolgokban, még tréfából is képtelen volt. Jelszava volt: „Minden ember annyit ér, amennyit másokért tesz”. Egészsége visszanyerését, jobbulását is azért kívánta, azért vigyázott magára nagyon, hogy a maga fogalmazta jelszavához, a „vox humana” elveit hűen

még sokáig küzdhesse tollával, mert érezte, tudta, hogy sajnos még korántsem jött el a megnyugvás ideje. Láta a jelen veszélyeit az emberiségre nézve, s prófétaként tudta, hogy rengeteg még a tennivaló az embertelenségek közepette. (Sajnos, jó jósnak bizonyult; ha ma élne, most is volna bőven témája tollának.) A népek, nemzetek egymásra utaltságának, a mások értékeinek, kultúrájának teljes megbecsülését ékesen bizonyítja az a sok tanulmánya, melyeket nem magyar vonatkozásban, többek közt cseh és szlovák írók, költők életművéről írt.

Magyarságát tekintve hadd álljon itt csupán egyetlen élményem. Akkoriban, amikor még ágyhoz voltam láncolva, megszoktam, hogy házikabátban, papucsban nyitott be a szobámba. Egy reggelen azonban a legjobb (illetve egyetlen jó) öltönyében lépett be, nyakkendővel a mellén. Ez a látvány nagyon meglepett, mert ha az ember nagyon beteg és sokáig a szoba négy fala közé szorul rádió és újságok nélkül, szinte elveszíti időérzékét, s teljesen mindegy számára, hogy a naptár mit mutat. Megkérdeztem tőle, hogy hétköznap lévén miért van így kiöltözve. Megrökönyödve nézett rám: hát nem tudom, hogy ma március 15-dike van? S közölte, hogy ő otthon is. Stószon, egésznap ünneplő ruhában van március idusán, jóllehet egyedül él, és kosztadoin kívül szinte senki sem látja. – Ennyit a magyarságról.

Büszke vagyok arra, hogy egyszer a szobájában aludtam, hogy késő éjszakáig beszélgethessünk a sötétben. Volt ott egy rövid divány, arra feküdtem, hosszú lábam félig lelógott róla, meg kellett toldani egy székkal. Reggel azt mondta irigyel, hogy oly sokáig tudok aludni, ő már hajnaltól ébren van, s ez már az öregedés jele.

Utóbb kissé megritkultak találkozásaink, mert őt poétikus szerelem kötötte egy hölgyhöz, én pedig egy morva lánnyal estem szerelembe. Szíve hölgye igen vonzó és művelt teremtség volt, jóleső érzés volt látni, hogy miközben Fábry az erkélyen a nyugvágyon pihen, a hölgy mellette ül, s horgol vagy köt, így társalognak. Olykor németül, mert a vonzó hölgy három nyelven beszélt anyanyelvi nivón.

Telt-múlt az idő, hazakerültünk a Tátrából, ő Stószra, én Rimaszombatra, s már csak levelezés útján tarthattuk a kapcsolatot. Bár mindketten voltunk a szanatóriumban a későbbi években is, már soha nem egyszerre, egyidőben. Nem váltottunk sűrűn levelet, nem akartam, hogy a nekem való válaszolásokkal fogyassza maradék erejét.

Végre megindult könyveinek kiadása is Pozsonyban, az első kötet ebben a szériában „A gondolat igaza” volt. Dedikált könyveit, ajándékba küldött fényképeit, leveleit féltve őrzöm.

Elkezdődött ún. „hivatalos” elismerése is, ami azonban furcsa, vegyes képet mutatott. Megvoltak a maga irigyci és ravasz ellenségei az irodalom berkeiben, akik kisebbiteni igyekeztek jelentőségét, gáncsolták népszerűsítését. Jelen voltam egy írószövetségi szekcióülésen, amelyet cleve úgy szerveztek meg gonosz fejek, hogy az egész gyűlés frontális, összesített támadás legyen ellene. Csak ketten mertünk kiállni mellette, *Turczel Lajos* és én. *Persze*, a géniuszokat nem lehet elnyomni, lenyomni, kismimmizni, mert az idő nekik dolgozik. Ahogy a költő mondja: az igazi lángész a sírból is felkopog, s „eget kér”. A szlovákiai magyar írók egyre többen vallották őt szellemi vezérüknek, példaképnek. Egy más alkalommal valamilyen kerek évfordulója kapcsán egy nyugat-szlovákiai magyar városban nagyobb szabású Fábry-estet rendeztek tiszteletére. Ezen az esten az én „Fábry Zoltánnak” című versem lett volna a műsor egyik száma, mely nem sokkal előbb az *Új Ifjúságban* megjelent. A nyomtatott plakátok, meghívók is így mentek ki. A vers mégsem hangozhatott el az ünnepségen, mert megtorpedózta Fábry egyik „jóakarója”, aminek

nyomán a pártközpont kitiltotta a programból a verset, azzal, hogy pártellenes, államellenes. Maga Fábry közölte velem később levélben, hogy név szerint ki volt a denúnció.

El kell még mondanom, hogy aki figyelmesen olvassa Fábryt, könnyen rájöhet, hogy írásait, tanulmányait szinte költői ihlet, hevület járja át meg át. Sok helyütt mintha prózában írt verset olvasna az ember. Ez sem véletlen: ifjúkorában verseket is írt, költői vénája tehát eredendően megvolt. E költői hevület folytán van az, hogy mindenfajta írásai különböznek a műfajok más művelőinek munkáitól, hogy számos Fábry-írás annyira szuggesztív erejű, s szerzőjük akár név nélkül is felismerhető.

Elképzeltető, hogy ennek az érzékeny embernek, a humánus elkötelezett írójának milyen sokkot jelenthetett az 1956-os magyarországi forradalom és szabadságharc, melynek éppen ma, október 23-án van a kezdési évfordulója. Az események a „Nagyon fáj” című röpiratot hozták ki Fábry tollából. Az írás természetesen nem jelenthetett meg, s mivel abban az időben csak szigorúan ellenőrzött sokszorosítógépek működtek, indigókkal másoltuk több példányban a „Nagyon fáj”-t, aki megkapta, tovább indigózta, így terjesztődött szélesebben az írás. Titokban járt kézből-kézbe, titokban olvastuk fel egymásnak. A „Nagyon fáj” azután nagynehezen, hosszas huzavona után mégis megjelent Fábry „*Hidak és árkok*” című kötetében, amely csak 1958-ban kerülhetett az olvasók kezébe.

1957-ben az ifjú *Cselényi Lacival* kettesben meglátogattuk Fábryt Stószon. Kassáról a postautó vitt ki bennünket a helységbe. Nem találtuk otthon, a szemközti családnál időzött, akik gondját viselték és kosztolták. Szép meleg nap volt, Fábry a család kertjében ült nyugágyban, s egy német könyvet olvasott. Megörült váratlan jöttünknek, átvezetett bennünket a házába. Megmutatta könyveit, lakását, udvarát. Elbeszélgettünk térségünk helyzetéről, a világban, Európában uralkodó állapotokról, a magyarság sorsáról. Szigorúan, de apai jószággal beszélt verseinkről is, nem győztünk csodálkozni, milyen jól ismeri a folyóiratokban, újságokban megjelenő verseinket, mily komoly figyelemmel olvassa a nemzedékek munkáit. Stószai látogatásunk után még erősebben éreztem mindenkor, hogy rajtunk tartja vigyázó szemét ez a kristálytisza szellem Stószon, szigorú elvárással, de őszinte szeretettel. S ez a tudat a gammal szembeni igényességemre is jócskán kihatott.

Az 1968/69-es csehszlovákiai tragikus események után már nem találkozhattam vele, mert 1970-ben ismét súlyosan megbetegedtem – ezúttal az idegostályra és a pszichiátriára kerültem –, ő pedig ugyanabban az évben meghalt.

Utolsó leveleinek egyikében azt írja, a korparancs nem változott: „Embernek lenni az embertelenségben, magyarnak az üzött magyarságban.”

Csak évekkel a halála után jutottam el a sírjához a stószai temetőbe, ahol akkor már a mellszobra is állt, feleségemmel, serdülő fiammal és *Bredár Gyula* rimaszombati gyökerű és szívű prágai nyelvész-barátunkkal. Bejártuk a temetőt, olvasva a fejfákon, sírköveken a váltakozó német-magyar-szlovák neveket, szövegeket. S belengte a temetőt Fábry értelme, aki immár bronzba öntve örökődik a strázsán: „*Európa, vigyázz!*” S hozzáfűződtek az intelmhez kedvencének, Adynak a szavai is:

„...*jaj, a tüzet ne hagyjátok kihalni,
az élet szent okokból élni akar!*”

(*Elhangzott Rimaszombatban, az 1997. évi Tompa Mihály Kulturális Napok műsorában.*)